

Lletres, ciutat i educació

Francesc Jesús Hernández Dobon

Universitat de València

Ricard Huerta. *Ciudadana letra*. València, Institució Alfons el Magnànim, 2011.

Ciudadana Letra arreplega nou incursions en la relació entre les lletres, la ciutat i l'educació; nou excursions formatives en el paisatge tipogràfic urbà. És, per tant, un manual de «cal·ligrafia política» o, si preferiu, de «política cal·ligràfica».

Com en altres llibres de Ricard Huerta, la redacció és molt acurada i molt respectuosa amb el lector o la lectora. L'autor va filant els seus arguments evitant, com recomanava T. W. Adorno, el gest d'un advocat que ha guanyat un plet. S'aproxima al seu objecte d'estudi més bé amb una redacció pausada, escodrinyant les vessants de l'assumpte amb una contemplació, com ell diu, polièdrica. A més, acompanya la reflexió amb una excel·lent col·lecció de fotografies seues, que il·lustren l'argument però també susciten noves reflexions; són finestres que s'obrin a nous horitzons.

Aquest llibre no només està adreçat a docents o persones amb preocupacions estètiques, sinó a la ciutadania en general, perquè, com escriu l'autor, les lletres són el nostre patrimoni més emprat; més encara: són quasi nosaltres mateixos. Considereu que les opcions tipogràfiques de la nostra signatura és allò que ens identifica definitivament davant els altres. La nostra signatura és tant com l'empremta dels nostres dits. Som animals polítics, com va escriure Aristòtil, éssers simbòlics, com defensava Ernst Cassirer, i sobretot bestioles

tipogràfics, com explica molt bé l'obra de Ricard Huerta.

No us comentaré, capítol a capítol, el contingut del llibre. Voldria, més bé, dialogar amb el text. Al meu parer, té molta raó l'autor en subratllar la importància de la llengua escrita. Els éssers humans no som l'única espècie animal dotada de llenguatge oral, però sí que som els únics habitants del cosmos capaços de fer servir lletres. Fins la invenció del telèfon i el fonògraf, el llenguatge oral sempre havia estat un fenomen immediat, circumscrit a un espai pròxim i a un temps instantani, i encara ho és en la majoria de les nostres interaccions: parlem ací i ara. El llenguatge escrit, tot al contrari, sempre és mediat. La lletra ens parla des del passat. Sempre llegim el que una persona va redactar en un temps pretèrit, de vegades fa pocs segons (com quan rebem i llegim un missatge curt, un *sms*) i d'altres vegades potser fa milers d'anys, com quan llegim la transcripció dels papirs d'Egipte.

Precisament per aquest caràcter no immediat del llenguatge escrit, quan els éssers humans hem disposat de lletres, aleshores teníem garantit l'accés al nivell metalingüístic. Podríem prendre distància per avaluar allò escrit. Quan superem la immediatesa, podem reflexionar (girar-nos novament) sobre una proposició i avaluar si presenta una forma adequada, si fa l'efecte esperat en l'auditori o si correspon a la realitat. Potser podríem

arribar al nivell metalingüístic des del llenguatge oral, però certament la llengua escrita ens garanteix que això és possible. Seguint la *Teoria de l'acció comunicativa* de Jürgen Habermas, fou precisament el dispositiu lingüístic (o millor, metalingüístic) el que, d'aquesta manera, aprofitant la no immediatesa del procés d'emissió i recepció, va permetre que els nostres avantpassats començaren a distingir distintes «pretensions de validesa» en l'argumentació. Per aquest camí, es diferenciaren les nocions de bellesa, virtut i veritat, que es presenten confoses en allò que anomenem pensament primitiu. El que hem fet al llarg dels darrers mil·lennis no és més que racionalitzar aquests ideals estètics, ètics i científics, com diria Max Weber. Val la pena recordar el començament de l'Evangelí de sant Joan, que admet aquest lectura immanent que estic argumentant:

Al començament, existia la Paraula i la Paraula estava amb Déu, i la Paraula era Déu. Estava amb Déu al començament. Totes les coses han vingut a l'existència per mitjà d'ella, i ni una sola de les que han vingut a l'existència no hi ha vingut sense ella. En ella hi ha la vida, i la Vida era la Llum dels homes; i la Llum resplendeix enmig de les tenebres, sense que les tenebres l'hagin pogut atènyer mai.

El trànsit entre el pensament primitiu i aquell altre que diferencia les pretensions de validesa, o en termes clàssics, entre el mite i el *logos*, seria precisament allò que Rousseau conceptualitzaria com el contracte social, val a dir, el pas de l'estat de natura a l'estat de societat. En l'estat de natura no trobem ciutats, sinó famílies aïllades, assentaments de tribus, campaments nòmades, quilombos... Només en l'estat social, aquell en el qual el pensament lògic s'obri pas, aquell que ha creat el *logos*, tot diferenciant els ideals de la bellesa, la virtut i la veritat, tenim ciutats. Som ciutadans i ciutadanes, com va exaltar la Revolució Francesa. Potser és per això que en

alguns llocs on es desenvoluparen per primera vegada els alfabetos, començaren també a fundar-se les ciutats, i allà on habitava el rei s'instal·lava la capital del domini. Al remat, podríem tindre ciutats sense persones (com ara Txernòbil), però no ciutats sense lletres. La *ciutadana lletra* és el Ròmul i Remo de la urbs. Per això, la invitació de Ricard Huerta a ser conscients de la presència d'aquestes veïnes peculiars té plena vigència ara i ací.

A continuació consideraré la relació entre les lletres i l'educació. Podria referir-me a la importància de la «urbanitat» (paraula que precisament remet a «urbs», «ciutat»), una disciplina que sorgirà de la mà d'Erasme de Rotterdam i que tindrà molt a veure amb la configuració d'una tipografia, la Garamond, per divulgar les normes de civilitat que difonien els humanistes amb els seus llibres (disciplina a la qual també va fer aportacions el gran Joan Lluís Vives, sempre tan oblidat entre nosaltres). Podria parlar també de la idea d'educació en Rousseau, precisament com el dispositiu per incloure les noves generacions al contracte social, el trànsit de l'estat de natura al social, la relació del qual amb les lletres ja ha estat comentada. Però crec que puc defensar un argument encara més radical: la didàctica mateixa és filla de la tipografia. No és difícil demostrar que foren precisament les lletres les que permeteren imaginar que hi havia una tècnica d'ensenyament universal, una didàctica magna, com va escriure Comeni. Aquesta fou una fantàstica invenció del mallorquí Ramon Llull.

Llull és també un savi nostre incommensurable, el qual radicalitzà les tres formes de saviesa que havien encunyat els antics, cadascuna d'elles lligada a un ideal: la bellesa, la virtut i la veritat.

- Per als pitagòrics, la saviesa era el coneixement de la proporció. Ells havien descobert relacions belles, harmonies. La combinació –atenció a aquesta paraula– dels números 3, 4 i 5 formava un triangle rectangle, i amb un angle recte es podrien construir cases més sòlides. Però, si totes les coses han estat creades per Déu –es preguntaria Llull– no en seran totes belles? I si és així, no en seran totes el resultat d'una combinació?
- Per als platònics, la saviesa tenia índole moral. Havien atorgat a les idees un caràcter perfecte i etern, propi de la divinitat. Però les idees no són Déu, això hauria estat una afirmació herètica per a Llull. La solució és considerar-les atributs de la divinitat. Si Déu ha creat tot, tot ha d'estar relacionat amb les seues idees.
- Per a Aristòtil, la saviesa és la ciència. Ell havia descobert la lògica de l'argumentació, la qual cosa permetia establir una teoria de la veritat. Havia trobat la clau de la lògica substituïnt (formalitzant) els termes de les premisses del sil·logisme (subjecte, predicat, terme mitjà) per lletres i així reduint les formes correctes. Però encara quedaven paraules en les premisses que no havia formalitzat. Què passaria si eliminàrem també aquestes paraules? Si elaboràrem un sistema deductiu absolutament formal? aconseguiríem –enraonava Llull– una màquina lògica totalment automàtica.

Cap al 1273, Llull va inventar l'*ars* (paraula llatina que no hauríem de traduir per «art», sinó més bé per «tècnica» o «artefacte») on radicalitza i uneix aquestes tradicions sobre la saviesa. L'*ars* consisteix en successives combina-

cions de 9 o 15 lletres, segons les versions. Aquestes lletres significaven atributs divins, és a dir, predicats absoluts (bondat, grandesa, etc.). Després, predicats relatius (diferència, concordança, etc.), qüestions, subjectes, etc. Amb un sistema de rodes i cambres, anava composant combinacions de lletres amb els diversos significats. Tot quedava així explicat: Déu, la creació, les relacions humanes o naturals, etc. Llull va fer així una màquina de saviesa. Les lluites socials haurien de finalitzar si totes les persones acceptaren allò que automàticament havia estat descobert mitjançant la combinatòria de lletres.

Aquest dispositiu revolucionari, l'*ars* de Ramon Llull, va tindre moltes conseqüències en la història. N'esmentaré només algunes. Ramon Sibiuda, un deixeble de Llull, va escriure una *Teologia natural*, un títol que sembla un oxímoron, i fou molt influent per a Michel de Montaigne, el qual li dedicà una *Apologia*. Giordano Bruno, el primer gran defensor de les idees heliocèntriques de Nicolau Copèrnic, també va estar molt influït per Llull. Al savi mallorquí li va dedicar unes lliçons, que va impartir a Wittenberg (1586-1588) i que foren publicades per Johannes Heinrich Alsted, després que Bruno fora condemnat a la foguera a Roma. Alsted va creuar correspondència amb Jon Amos Comeni, el pare de la didàctica moderna, el qual també havia llegit Ramon Sibiuda. Cal recordar que Llull també va escriure un llibre sobre com ensenyar l'*ars* als infants, la *Doctrina pueril*.

Per tant, si Ricard Huerta i jo treballlem de mestres de mestres és perquè Comeni va descriure un artefacte pedagògic universal, una didàctica magna, tot inspirant-se en la màquina sàvia, que combinava lletres, de Ramon Llull. Però si recordem les figures en moviment de Llull, les seues rodes de lletres que gira-

ven una junt a l'altra, també podem preguntar-nos: quina altra cosa és el cinema sinó *escriptura en moviment*, «cinemato-grafia», en sentit estricte? La forma de les rodes lul·lianes de lletres no només fou copiada per les primeres calculadores (p. ex., Pascal), sinó també per les càmeres i els projectors del sèptim art.

Lletres, ciutat, educació, cinema... tot està relacionat. És per això que el llibre que avui comente ha d'adoptar una aproximació polièdrica, com he dit al principi, que vaja exposant els vessants de l'assumpte, però no com una explicació aliena, sinó quasi com un diari de viatge personal. I com tot diari de viatge, és una invitació a recórrer aquest camí i buscar el sender propi.

Nietzsche es burlava del socratisme moral dels il·lustrats jugant amb l'expressió francesa *les bonnes lettres* (les bones lletres) i *les bonnes litières* (les bones «lliteres», on restar endormiscat). El llibre de Ricard Huerta és una reivindicació constant de la cal·ligrafia, de les *belles lletres*, però no per jeure a dormir, sinó per estar ben desperts.